

בשנים ב"התורן", ביבליוגרפיה לדוגמה ולמופת, המוסרת תכנו של כל ערך וערך וכל פריט הוא מעין מחקר בפני עצמו.

לפני כמה שנים פירסם מלאכי הודעה טראגית בשם "פרישה מאונס" בה הודיע שלרגל מחלת עיניו הוא אנוס לפרוש מהספרות. היה זה זעזוע לכל מוקיריו וקוראיו ומכל העברים שפעו הברכות שיחלים במהרה ובימינו. ונתקיימו הברכות והוא חזר לאיתנו והחשש שהוא יפסיק את הכתיבה נתבדה לשמחת כולנו. באותה רשימה הוא מספר, וזו דומני הפעם הראשונה שמלאכי יספר על עצמו, בין היתר: "אנכי, שהספר הוא יסוד חיי ושורש נשמת, אנכי, שמנעורי עד בוא האסון לא עבר עלי יום ללא עבודה וללא כתיבה. הייתי כותב בכמה קולמוסין במהירות רבה ורזי לעבור מנושא לנושא וממקצוע למקצוע, עונה בעניני ספרות לכל הפונה אלי — — —".

עם שובו לאיתנו שוב שופעים קולמוסיו ברכה מרובה ונאחל לו שעוד ימים ושנים יוסיף מברכתו זו.

ג. קרסל

מנחם מנדל זלאטקין

ימים מעטים בלבד לפני הגיעו לשנתו התשעים נפטר בז'ניבה החכם והסופר העברי רבי מנחם מנדל זלאטקין, האחרון בחבורה המפוארת, שלמדה בוולוז'ין בראשית שנות התשעים למאה הקודמת ופארה דפי תולדותינו בכמה שמות-סגולה, בהם ח. ג. ביאליק.

בביוגרפיה האישית של אישי ישראל תופס הפרט: "למד בשיבת וולוז'ין" מקום נכבד ביותר, הן אלה שחיו כל ימיהם באוירה זו של וולוז'ין והן אלה שהתרחקו ממנה, לאחר זמן טבעה בהם תקופת לימודים זו רישום עז ביותר. משום כך מרובים סיפורי-הזכרונות על כך, שבהם תופסים אותם של הרב יצחק ניסנבוים (בספרו "עלי חלדי") מקום מכובד ביותר. ביאליק סיפר אך במעט על תקופה זו. לעומת זאת השאיר לנו ב"המתמיד" מצבה מפוארת לדורי דורות לאותו סוג שלמד בוולוז'ין ובמקומות-תורה דומים. ואף זו: באותה תקופה שבה היה ביאליק תלמיד וולוז'ין נוצרה בה האגודה "נצח ישראל" במגמה לאומית ברורה ומשם פרסם ביאליק את המאניפסט שלה, שעל ידו נתפרסם ראשונה שמו (בראשי תיבות) בדפוס.

בתולדות חייו ששלח לי לפני פחות משנה הוא מספר על טלטולי חייו ועל עיסוקיו במסחר כל ימיו. אולם מעולם לא הגיה את הספר העברי, שעליו שקד כל הימים והשנים, תחילה ברוסיה ומאו שעזב את רוסיה לצמיתות (1905) בשווייץ. בשווייץ מקורב היה לבר-טוביה ואף היה תומך בו (חבילה עצומה של מכתבי ברטוביה אליו העביר בהשתדלותי למכון "גנזים"). נטייה היתה בו לכתיבה משחר נעוריו ודומה שגיש ימים רבים במציאת אפיק ראוי עד שמצא בחקר הספר העברי במשך הדורות. היה בכך מגדולי הבקאים שבדור ועדות לכך הספרים שהוציא בשנותיו האחרונות.

ברם לפני גשתו למקצוע חקר הספר העברי ניסה כוחו בספר מיוחד במינו בעברית. הוא ביקש לשחזר את אורח-החיים היהודי בליטא בשלהי המאה ה"ח ומתוך צירופי מקורות ומסורות שבעל פה הוציא את חיבורו: "מספר הזכרונות של רב ליטאי", שמבקר חסר-הומור חשבו לאבתנטי ותפס את זלאטקין בשגיאות שונות, שכפי שהבהיר לאחר מכן לא היו אלה שגיאות כלל וכלל אלא נחלת אפקו המצומצם בידיע של המבקר ואכן כבר בספר זה מצויים כל היסודות של ספריו הבאים: ידיעה בספרות העברית שבכל הדורות ושימוש בידיעות אלה ביד רחבה וגדושה. כך אתה מוצא כאן (עמ' 212 ואילך) היסוד לספרו שהוציא לאחר מכן: "שמות הספרים העבריים, לפי סוגיהם השונים, תכונתם ותעודתם" (שני חלקים) והוא מחקר רב-ממדים, חסר כל אח ורע בהיקף כזה.

אתה למד מכאן פרקים חשובים ויקרים בתולדות התרבות והספרות העברית ולא באחרונה פרקי-פולקלור מרובים הכרוכים במהבריהם וספריהם. תוך כך פיזר ידיעות בשפע על מחברים וספריהם, עד שהספר הוא אוצר בלום לידיעת ספרותנו העברית, לסוגיה המרובים והשונים במשך הדורות. ומשהחל בחקר הספר המשיך במונוגרפיה מפוארת על אבי הביבליוגרפיה העברית בזמן החדש רבי שבתאי ב"ס ("ראשית בכורי הביבליוגרפיה. הספר שפתי ישנים". תשי"ח). ברם גולת הכותרת לפעלו הוא ספרו, שנשלח אליו בימים האחרונים בצורת גליונות וספק אם הגיע אליו ואם עדיין זכה לראותו: "אוצר הספרים" חלק ב' מעין השלמה לספרו של יצחק אייזיק בן יעקב, שנפטר לפני מאה שנה ומעלה.

בן יעקב רשם כנודע ב„אוצר הספרים“ שלו את שהגיע לידיעתו על ספרים עבריים והשלים אחריו במידת האפשר בנו ועתה הטיל על עצמו ולאטקין להשלים פעליהם של האב והבן גם יחד. היה שופע תכניות עד ימיו האחרונים. עם פטירתו ירד המסך מעל פרק גדול וחשוב, ששמו ולוויין, ובו מובלע פרק לא פחות חשוב ששמו חיים נחמן ביאליק.

ג. ק.

מכתבים למערכת

דיוקן. הדבר ידוע ומפורסם ובוודאי פליטת קולמוס היתה זו (אפשר ועלה בעטי שמו של יוסף חיים ברנר).

2. כבסעיף הראשון, טורח-חנינם. דבר זה מפורש גם בגוף האבטוביוגרפיה.

3. לא אר"ז (צדרכוים) היה עורך „המליץ“ ב-1889, אלא י. ל. קנטור וממנו קיבל רבינוביץ את העריכה. באותו זמן היה רבינוביץ העורך הראשי ועל כן יצא הוא להשיב. על עריכה זו וקבלתו מידי קנטור ולא מידי אר"ז סיפר רבינוביץ עצמו בזכרונותיו. ולחנינם בא, איפוא, המעיר ללמדני דברים.

4. „התשובה רבת-ענין“ בגל' 188 אינה אלא חזרה על הדברים שהשמיע אותו מחבר אלמוני בפתח השגותיו ומשום כך לא ראיתי כל צורך להזכירה. אבל תשובה זו היא „רבת ענין“ למערייה-הערות.

ג. קרסל

הערה

י. עקביהו, ברשימתו על „וילהלם טל“ לפ. שילר בתרגומי (מאזנים, כרך ד, חוב' ג-ד) קובע את העובדה, שח. ג. ביאליק בתרגום אותה יצירה מלפני ארבעים וחמש שנה, החליף את המשקל היאמבי בן חמש הרגליים של המקור, בטור אלכ-סנדרוני בן חמש-עשרה הברות. השאלה הנשאלת היא, אם סגנונו של ב. בתרגום זה, הארכאי כמר עט, בהסתגלותו להקבלות התנ"כיות, הולם — גם בשעתו — את הנפשות הפועלות של הדרמה, שהן פשוטי העם, ואם נשתמרה בו התנועה הדרמטית השוטפת, או שמא הוקפאה במידה רבה. אין המ-בקר מציין את הטעויות המצויות בתרגומו של ב. ולעומת זה הוא מעמידני על טעות אחת והיא, שתירגמתי את הביטוי Lehen — אחוזת-הפקר. אין זו אלא טעות-קריאה של המבקר הנכבד. יציין היטב וימצא כתוב: אחוזת-הפקד (פיקדון) — ביטוי הולם, לדעתי, את המושג המקורי, שהוא מונח משפטי מימיה-הביניים לגבי אחוזת-קרקע שיש לה בעלים ומופקדת בידי אחרים, הרשאים להש-תמש בה.

י. ליכטנבוים

ת-ל-א ב.י.ב

„הלכסיקון הראשון לסופרי ישראל החיים“

ארבע הערות לי למאמר „הלכסיקון הראשון לסופרי-ישראל החיים“ מאת ג. קרסל, שפורסם ב„מאזנים“ כרך כ', ע' 155—162:

1. לע' 159: הסופר זגורודסקי, עורכו האנונימי של „ספר הזיכרון לסופרי ישראל“, שמו הפרטי היה לא יוסף חיים, אלא ישראל חיים, כפי שרשום במפורש בשעריהן של אחדות מחוברותיו באידיש.

2. לע' 160: כותב המאמר הביא מתוך האב-טוביוגרפיה של ר' אריה ליב פיינשטיין מבריסק ב„ספר הזיכרון“ את דברי הקדמתו של הלה לכתובת שהכין לעצמו, לחרתה על קברו: „ואלה הטורים החרותים על לוח אבן שהכניתי בעת חליי, לזכרון לדור אחרון, להקימה מצבה על קברי בבית העלמין, שיגעתי בו רבות“, ומחבר המאמר הוסיף כאן את „פרשנותו“: „כלומר בנוסח המצבה“, „פרשנות“ זו נוגדת את כללי היסוד של מבנה המשפט, שעל פיהם חלק המשפט „שיגעתי בו רבות“ מכון לא ל„נוסח המצבה“ (שבכלל נעדר במשפט), אלא לבית העלמין. ואכן, בחיבורו של ר' אריה ליב פיינשטיין „עיר תהילה“ (וארשה 1886), על תולדות קהילת בריסק דליטה, מסופר בפרק „בית עולמים“ (ע' 212—215) על התיקונים והשיפורים המרובים שהכניסו גבאי הקהילה, ומחבר הספר בראשם, לבית הקברות של עירם (כגון הקמת גדר סביבו, ועוד).

3. לע' 161: עורכו של „המליץ“ בשנת 1889, היא שנת צאתו של „ספר הזיכרון“, עדיין היה אר"ז ולא יהודה (ליאון) רבינוביץ.

4. במאמר נמסרה סקירה מפורטת על הפול-מוס שנישם מעל דפי „המליץ“, מסביב ל„ספר הזיכרון“, אך למרבה הפלא חסרה בה התשובה רבת-העניין, בכותרת אחרי הרעש („המליץ“ 1889, גיליון 188, ח' באלול תרמ"ט), שהשיב למשיגיו „אחד הקוראים“, פותחו האלמוני של אותו פולמוס.

ג. א.

תשובת המחבר למכתב ג. א.

1. לחינם מטריח עלי המעיר הנכבד את חובר-תיו באידיש של זגורודסקי לשם העמדת שמו על